

Hřebíčková, M. *Pětifaktorový model v psychologii osobnosti. Přístupy, diagnostika, uplatnění.*

Praha: Grada, 2011. 251 s.

Monografie pojednává o jednom ze základních modelů rysového přístupu v psychologii osobnosti. Podává přehledným způsobem historii pětifaktorového modelu od Galtonovy lexikální hypotézy (1884), přes prezentaci současných lexikálních výzkumů osobnostních deskriptorů včetně studie české až po jejich faktorovou analýzu. Na ni navazuje další, neméně důležitý oddíl: metody pro měření jednotlivých dimenzí osobnosti (posuzovací škály a osobnostní inventáře). Nutno předeslat, že Martina Hřebíčková je hlavní autorkou obou těchto směrů výzkumu v rámci pětifaktorového modelu (jak lexikální studie české taxonomie deskriptorů 1992–95, tak osobnostního inventáře NEO-PI-R, 2004), takže předkládaná práce je z výzkumného pohledu jejich důsledným teoretickým završením.

Tato publikace je z hlediska výzkumného přínosu bezpochyby nejdůležitějším teoretickým i praktickým (z hlediska měření rysů) přínosem pro českou akademickou psychologii osobnosti posledního desetiletí. Z pohledu této delimitace je však rozumné podívat se i na meze takového přístupu.

První bod se týká jádra rysového přístupu samotného: pokud „všechny významné individuální odlišnosti jsou zahrnuty v běžně užívaném jazyce“ dle klasického vymezení lexikální hypotézy Klagesem (1926), pak je nutné mít na paměti, že takový přístup bude značně neflexibilní. Deskriptory jsou totiž invariantní vzhledem k *situaci* a takový přístup zanedbává řečeno s Walterem Mischelem základní motor osobnostní dynamiky: situaci, v níž je chování (rysy v něm) aktivováno, modulováno, ukončeno.

Druhý bod je zásadní pro správné pochopení pětifaktorového modelu: organizace specifických rysů do faktorů se tradičně nazývá *strukturou osobnosti*, ačkoliv to odkazuje na strukturu rysů v populaci, ale nikoliv v individuu (Costa a McCrae, 1998). Tedy z hlediska osobnostních inventářů, jak jsou základní dimenze pětifaktorového modelu rozprostraněny v populaci vzhledem k jedincově struktuře osobnosti. Nejedná se o dimenze struktury osobnosti tohoto jedince, tj. pětifaktorový model nabízí validní inter-individuální, lépe řečeno inter-hypotetické srovnání struktury osobnosti jedince k průměru struktury osobnosti dané populace, nepostihuje ale jeho intra-individuální variabilitu či dynamiku těchto rysů plus jejich dynamiku v závislosti na situaci.

Třetí bod lze vyjádřit obecněji: nelze považovat jakýkoliv přístup v psychologii osobnosti za výzkumně odůvodněný, pokud není reverzní ke klinickým populacím. Jinými slovy: Jak si lze představit jakoukoliv teorii struktury osobnosti, jestliže touto teorií nelze popsat psychopatologii osobnosti? Jako kliník bych předeslal, co pro experimentátory bude možná šokující: klinický přístup je limitem experimentálního. Jak by jakákoliv teorie mohla fungovat, pokud ji nelze falzifikovat na většině psychopatologických modelů? Taková teorie nebude mít nikdy dostatečnou explikační sílu a bude popírat/odmítat význam jednoho ze základních cílů psychologie jako vědy: „pomáhat“. Jednoduchý příklad takového přístupu: Ribotův zákon platí dodnes, protože dovede skloubit jak model vývojový (dětskou amnézii), tak normální (temporální gradient v paměti na seznam), tak patologický (anterográdní

amnézii u Korsakova syndromu). Zpět, pětifaktorový model obsahuje celou kapitolu o uplatnění zejména v klinické psychologii. Ta se však zdá být vyčerpána buď vztahem rysů a poruch osobnosti (F60–69), nebo v lékařské psychologii nálezy vztahu mezi somatickými chorobami a rysy, např. hostilita jako prediktor nemocí srdce a cév. Ať jsou tyto nálezy jakkoliv významné, tento model netestuje, a to i v základní monografii McCrae a Costy: *Personality in Adulthood. A Five-Factor Theory Perspective* (2003) nejširší skupinu osobnostní patologie, kterou jsou *organické poruchy osobnosti* (v češtině např. Jiráček, 2007). Odhad pro Českou republiku pro rok 2030 je cca 180 tis. osob se syndromem demence. Odhlédnuto od faktu, že existuje řada jiných frekventovaných patofysiologických mechanismů (nejen neurodegenerativních), které ve vyšším věku nutně vedou k organické poruše osobnosti. Pouhý pohled na výčet základních dimenzí NEO-PI-R: neuroticismu (N), extraverte (E), otevřenosti vůči zkušenosti (O), přívětivosti (P), svědomitosti (S) dává odpověď, že pro organické poruchy osobnosti takový model, třebaže validní, není adekvátní. A kde pravděpodobně biologické přístupy budou adekvátnější (např. Cloningerova teorie osobnosti, která provázala temperamentové rysy s disbalancemi neurotransmitterových systémů).

V kostce, tento co nejobecnější vzorec osobnostních vlastností zjevně nenabízí velkou pomoc pro studium poruchových vzorců nebo jejich individuální organizace u jedinců a v důsledku své obecnosti neumožňuje dostatečně jemnou diagnostiku osobnosti jedince s ohledem na alespoň obecné vlastnosti situací.

Na druhé straně skrze toto klinické prizma by nemělo zapadnout zdůraznění, že pětifaktorový model je platná a efektivní metoda v řadě aplikovaných disciplín psychologie (poradenství ad.) a umožňuje (pokud by šlo o pět faktorů pro popis nebylo dost jemné) diferencovat osobnostní deskriptory do více subškál v každé dimenzi. Seznámení se s ním skrze tuto čtivou monografii patří k základnímu vzdělání v oblasti psychologie osobnosti.

Závěrem je třeba zdůraznit hluboký dík, který Martině Hřebíčkové náleží za její výzkumné a publikační aktivity. Bez něho bychom jako odborná komunita nedisponovali výborným převodem jednoho ze stěžejních akademických přístupů ke studiu struktury osobnosti (monografie) a k jeho měrným nástrojům (dotazník NEO-PI-R ad.).

Autor děkuje doc. PhDr. Karlu Balcarovi, CSc. za odbornou pomoc při psaní recenze.

Mgr. Ondřej Bezdíček
Neurologická klinika a Centrum klinických neurověd
1. Lékařská fakulta Univerzity Karlovy a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze
e-mail: ondrejb@yahoo.com

Bezdíček, O. (2012). Pětifaktorový model v psychologii osobnosti. Přístupy, diagnostika, uplatnění [recenze]. *E-psychologie* [online], 6 (2), 31-32 [cit. vložte datum citování]. Dostupné z WWW: <http://e-psycholog.eu/pdf/bezdicek-rec.pdf>. ISSN 1802-8853.